

## NAVAJO EL DOKUMACILIĞI

Kamil GÜLLER

G.S.F. Türk El Sanatları, Mezun

*Abstract: "Navajo Rugs" which are special kind of rugs were woven by Navajo people in Southwest part of N. America. The first samples of Navajo rugs are blankets which are dated quite earlier 1800's. But first Navajo rug appeared after 1932 through different approaches by local Trading Posts. As a result of being this rug type very popular, they spread all over U.S. and Europe. Today, they continue their traditional weaving techniques, dying process, as well as traditional patterns.*

### I-NAVAJO'LAR KİMDİR?

Navajolar, **Taa dine**, kendilerini böyle çağırırlar...

K.Amerika'nın güneybatı kısmında yer alan uçsuz bucaksız çöl, İspanyolların bu bölgeye gelmesinden çok daha önceleri bünyesinde Navajolar dahil birçok yerli Amerikan yerlilerini barındırıyordu. Bu gruplar kendi aralarında çiftçiler ve avcılar - akıncılar olmak üzere iki kısma ayrılmışlardı. Pueblolar çiftçi grubuna girerken Navajolar (kuzenleri Apaçiler) ikinci grubu teşkil etmekteydiler. Pueblolar kendi ekip biçtiklerinin yanısıra pamuk da yetiştirerek tekstil dokuma sanatına direkt olarak katkıda bulunmaktaydılar[1].

### II-NAVAJO EL DOKUMACILIĞININ BAŞLANGICI

Navajo el dokumacılığı ile ilgili ilk bilgiler, New Mexico valisi Francisco Cuervoy Valdez'in Navajolara karşı başlattığı kampanya ile ilgili olarak 1706 yılındaki gözlemlerine dayanmaktadır. Kendisi, Navajoların kendi elbiselerini yün ve pamuktan yaptıklarını, bunları kendi sürülerinden ve ekip biçtiklerinden elde ettiklerini belirtmektedir[1].

Fakat, yün ilk defa İspanyolların bu bölgeye getirdikleri koyunun kırılarak kullanılması ile önemli bir tekstil malzemesi oldu. Bu yeni malzeme ile birlikte, Navajo kadınları dokumadaki ustalıklarını kanıtlayarak 1812 yılında bölgenin en iyi dokuyucuları seçildiler [2].

Amerikan yerli kültürü konusunda yapılan arkeolojik kazıların yanısıra, Navajo dokumacılığı ile ilgili en önemli buluntu, Chelly kanyonunda (Arizona), Massacre mağarasında bulunan , 1804-1805 yıllarına tarihlendirilen fragmanlardır. 1804 yılında bir grup Navajo'lu burada İspanyol askerleri tarafından katledilmiş ve bu mağara "Sam Günü"ne kadar yüzyıllık bir süre içinde araştırılmamıştır. Yerli bir tüccar, bu mağaradaki tekstilleri bularak, bunları parçalara ayırmış ve müzelere satmıştır. Bu tekstil parçaları, genelde düz, yatay şeritlerin bulunduğu sade düz dokumalardır[3]

Her ne kadar, Navajolar bir süre sınırda yaşayan İspanyollar ele geçirilip kökleştirilsede, dokuma geleneklerini devam ettirdiler. Bu köleler giymek için kendilerine "Esir Battaniyesi" denilen özel battaniyeler dokudular. Bunların hepsinde Meksika etkisi vardır. Meksika Battaniyeleri yatay tezgahlarda dokunmasına karşılık, Navajo battaniyeleri dikey tezgahta yapılmıştır[4].

"Reis Battaniyeleri" olarak bilinen dokumalar, hiçbir zaman kabile reislerinin giymeleri için yapılmamış, aksine satmak için ticari bir emtia olarak üretilmişlerdir [5]. Bu parçaları bir kısmı ordu komutanlarına hediye olarak verilmiştir. İlk 'Reis Battaniyesi' sade, düz, siyah ve beyaz şeritlerin yan yana gelmesinden meydana gelir.

Bu tip dokumalar, "Navajo Dokumacılığı" için bir başlangıç teşkil etti.

Navajo dokumacılığı, **Klasik Dönem** olarak 1850'den 1870'e kadar devam etti. Bu dönemde, Santa Fe karayolunun açılması ile birlikte Güneybatı ile Doğu arasında ticaret arttı ve Navajo tekstil ürünleri çok daha uzak bölgelere taşındı. Bu andan itibaren kendi kullanımları için son derece ince dokumalar yaparken, satmak üzere Anglo zevkine uygun kaba dokumalar yapmışlardır.

Klasik döneme ait parçalar genelde battaniye türü olup ya kadınlar tarafından elbise olarak giyilmiş yada aşör örtüsü olarak kullanılmıştır. Bu erken dönem battaniyeleri tarihlendirmeye çalıştığımızda ilk önce desenlerine bakmamız gerekir. Genelde yatay, dar şeritlerin beşli parçalar halinde üst üste gelmesinden meydana gelir. Dokumadaki bu sade desen özellikleri, Navajoların kendi katkıları ile karmaşık kompozisyonlara (**zig zag birimler, dalgalı hatlar, baklava deseni**) gitmiştir. Kimi zaman bazı motifler ortadan kaybolmakta ve ileriki nesillerde tekrardan ortaya çıkmaktadır. Ama, bunun yanısıra bazı geleneksel desen üsluplarını sürekli olarak aynı şekilde devam ettirmişlerdir.

Klasik dönemdeki düz dokumalar, kırmızı, beyaz ve mavi renk kompozisyonlara sahip olup. “**Saxony**” olarak isimlendirilip, doğal bitkiler ile boyanmış üç bükümlü ipliklerden yapılmıştır. Aslında bu terim ile Almanya'nın Saxony bölgesinde geliştirilmiş koyun ırkına gönderme yapılabilir. Bu dönemde ayrıca “**Bayeta (Balleta)**” isimli, Manchester’de (İngiltere) özel olarak yapılmış bir kumaş türü İspanya yolu ile Meksika’ya gönderilmiştir. Çoğunlukla kırmızı renklerde (**Koçnil ile boyanmış - Koçnil Orta Amerika ve Meksika’da kaktüs üzerinde parazit olarak yaşayan canlı türü**) yapılmasına rağmen yeşil ve sarı renklerde de üretilmiştir. Fakat, daha sonraları bu renkler kullanılmamıştır. İngilizce’de “**Baize**” olarak da bilinmektedir[6]. Kumaşlar toplar halinde geldikten sonra, sökülerek üçlü şekilde bükülmekte ve yeniden battaniye olarak dokunmaktaydı. Aslında, Navajolar kendilerine bu tonda boya yapamadıklarından bu renk için deli oluyorlardı. Bundan dolayı, Bayeta kumaşı bu dönemde çok popüler ticari bir emtia oldu.

1880’li yıllardan sonra, Navajo dokumacılığı çok keskin bir düşüş yaşarken, 1890’lı yıllarda “**Göz Kamaştırıcı**” denilen yeni bir desen türü ortaya çıktı. Bununla beraber, Analin boyalı Germantown (Pensilvanya’daki tekstil şehri Germantown’dan bu ismi almıştır) tipi dört tel bükümlü iplikler, “**Navajo Koruma Alanı**”nda oldukça aranılır oldu[6].

1890 - 1920’li yıllar arasında (bu zaman dilimine “**Geçiş Dönemi**” de denmektedir.) tüccarlar Navajo’ların dokuma yöntemleri aynı kalmak şartı ile yerde kullanılmak üzere yeni bir tip geliştirdiler. Yatay şeritlerin yerine bordür yapısını kullanmaya başladılar, ve böylece battaniyeden kilim dokumaya doğru yavaş yavaş bir geçiş başladı. İlk düz dokuma kilimleri oldukça biçimsiz, yünler iyi temizlenmemiş, eğirme ve boyama işlemleri dikkatsiz bir şekilde yapılmıştı [6].

Bu dönemde, kırmızı renk için koçnil boyalı kumaşların yerine analin boya almasına karşın, mavi renk için indigo boyalı kumaşlar her zaman maviye karşı tercih edilmiştir. Diğer taraftan, yüz yıldan az bir süre içinde, analin mavi boyalar gri - mor bir renge bürünmektedir. Bu dönemdeki Navajo dokuyucuları arasında turuncu, kırmızı, siyah ve beyaz en çok aranan renk kompozisyonları olmuştur.

Geleneksel battaniyeler aşağı yukarı standart ebatlarda dokundular (**90x150cm - 120x180cm** - bu ölçülerden biraz daha küçük olabilir.). Bunlar genelde, tek - çift kişilik eğer örtüsü, çocuk, erkek ve kadın için örtüler ve şef battaniyeleri şeklinde yapıldı. Navajo düz dokumaları yerde kullanılmak üzere bir statü kazandıktan sonra, salonlar için büyük ebatlarda, koridorlar için yolluk ebatlarında üretilmiştir. Bu yıllara ait tekstiller sık sık “**pound**

**Kilimleri**” olarak isimlendirilmiştir. Çünkü tüccarlar, dokuyucuların daha çok üretecekleri düşüncesi ile dokudukları parçaların ağırlıkları oranında para ödemişlerdir. Fakat bu böyle olmamış, ağırlığın artması için dokumalar daha kaba dokunmuş, yünü az temizlenmiş, dokuma bitince çamura yatırılmıştır. Böylece kilimlerin kalitesi daha da azalmıştır. Geçiş döneminde, ticari makina eğirmesi ipliklerin gelmesi ile yün eğirme sanatı gittikçe önemini kaybetmiştir.

İspanya’daki koyun türlerinden biri “**Merino**”dur. Bu ırk Akdeniz ülkelerindeki ırklardan birinin iyileştirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu merino sürüleri, soylu ailelerin zenginlik belirtilerinden biriydi. Bu ülkede o kadar değerli idi ki ihraç edilme bedeli ölümdü. Ama İspanyollar tarafından “**Yeni Dünya**”ya getirilen koyun “**Churros**” ırkına ait olup merino kanı taşımaktaydı. Churros. Güneybatının bu çöl iklimine mükemmel bir şekilde adapte oldu[6].

19 yy. sonunda federal acentalar Navajo sürülerini iyileştirme gereğini gördüler. Bunun için 1903 yılında **Rambouillet** koçları getirildi [7]. Bu koyunlar, 18 yy.da İspanya Krallığından, Fransa kralı XV. Lois’a hediye edilen merino sürülerinin, Fransız koyunları ile Rambouillet eyaletinde birleştirilmesi sonucu meydana gelmiştir. İyi kalite eti ve ağır yapagısı olduğu için New England’da bu koyunlar çok popüler oldu. Churro tipi ile karşılaştırıldığında, yünü kısa ve kıvrıktır. Bu da el eğirmesini oldukça zorlaştırmaktadır.

Navajo dokumacılığında Rambouillet yününün kullanışı 1920'den 1940'a kadar devam etti. Bu dönemde atkılarının çizgileri oranı 5'e 1'dir. Çizgilerde hemen hemen her zaman beyaz el eğirmesi yün, pamuk ipliği kullanılmıştır. 20 yy. başlarında, Kafkasya ve Türkiye'den gelen halılar çok popülerdi. Birçok Anglo ailesi batıya yerleştikleri zaman, Doğu halılarında beraberlerinde getirdiler. Tüccarlar, geleneksel battaniye dokumacılığını daha ilerilere götürebilmek için bazı belirgin desenleri geliştirerek yeni pazarlar ortaya çıkardılar. (Bkz. Res.1-2-3)

Navajo ve Kafkas insanı arasında bazı benzerlikler mevcuttur. Aslında, her ikisinde yarı konar - göçerdir. Dokuma ve desen özellikleri, kullandıkları dokuma tezgahlarında benzer özellikler bulunmaktadır. Bu arada, geleneksel Navajo desenlerine değişik bir bakış açısı getirebilmek için Doğu halılarından alınan Haç ve Swastika gibi yapılması kolay bazı motifler, kendi desen anlayışları doğrultusunda adapte edilmiştir. (Bkz. Res.4). Daha sonraları, desenlerde başlayan yabancılaşmanın giderek artması, Chinle (Arizona) gibi bazı bölgelerde Klasik dönem desenlerine tekrardan dönülerek bunların tekrardan yapılmasına neden oldu [8].

### III-NAVAJO EL DOKUMACILIĞININ BUGÜNKÜ DURUMU

Bugün, yöresel stillerin eskiye oranla daha değiştiğini görüyoruz. Özellikle "Navajo Koruma Bölgesi"ndeki iletişim artışı, bununla ilgili yayın organlarının her yere dağılışı dokuyucuların yöresel desenlerinin yanısıra, kendi yorumlarını geliştirdiklerini görüyoruz. Eskiden çadırda, anneden çocuğa geçen dokuma öğrenimi, bugün özel dokuma kurslarında. Navajo bölgesinin her tarafından gelen desenlerin denenerek uygulanmasından oluşmaktadır[8].

Navajo düz dokumacıların diğer bir çeşidi de resimsel unsurların, hayvanların, insanların direkt olarak aktarıldığı resimsel dokumalardır. Germantown ve Geçiş döneminde kuşlar, kaplar, oklar tasvir edilmiştir. 1920'li yıllardan sonra geometrik ve resimsel figürlerin bir arada karışık olarak bulunması olağan dışıdır.

### IV-SONUÇ

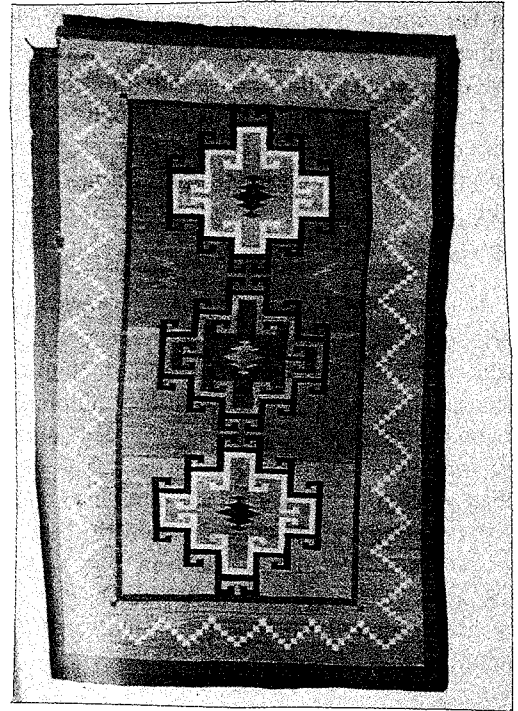
"Navajo düz dokumaları" dokuma geleneği bakımından, 18 yy. dan çok daha öncelere dayanmaktadır. İlk önceleri "Eyer örtüsü", "Battaniye" gibi amaçlar için dokunmuş, 19 yy. dan sonra yerde kullanılmaya başlandığından itibaren, renk, desen ve ebatlarda büyük değişiklikler göstererek günümüze kadar devam etmiştir.

### KAYNAKLAR

- [1]- Maxwell, S. Gilbert; "Navajo Rugs, past, present & future", 1963, s.7-9
- [2]- Pino, Pedro; "Exposicion de Nuevo Mexico, 1812"
- [3]- Rodee, E. Marian; "Old Navajo Rugs, their development from 1900 to 1940", 1981, s.1.
- [4]- Maxwell, S. Gilbert; "Navajo Rugs, past, present & future", 1963, s.10.
- [5]- Dederera, Don; "Navajo Rugs, How to find, Evaluate, Buy and care them", 1975, s.29.
- [6]- Maxwell, S. Gilbert; "Navajo Rugs, past, present & future", 1963, s.13-16
- [7]- Underhill, Ruth; "Here Come the Navaho (Lawrance Kansas:Haskell Institute, U.S. Indian Service)", 1953.
- [8]- Rodee, E. Marian; "Old Navajo Rugs, their development from 1900 to 1940", 1981, s.83.



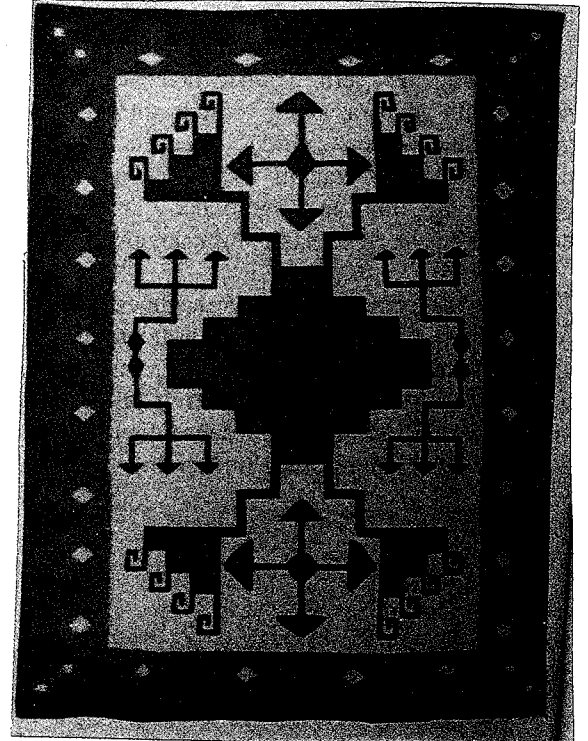
Res.1. Navajo Kilim, 1896, C.N. Cotton Kataloğu



Res.3. Ganado tipi Navajo Kilim, 1920-40, Hubbell Trading Post.



Res.2. Navajo Kilim, 1903, John B. Moore Kataloğu



Res.4. Navajo Kilim, 1911, John B. Moore Kataloğu.